

В. В. Лизанчук,
д-р філол. наук

УДК 007: 304: 070

Засади функціонування національного інформаційного простору в Україні

Розглянуто проблеми формування українського національного інформаційного простору – важливої складової національної безпеки України. Дано визначення українського національного інформаційного простору.

Ключові слова: інформаційний простір, національна безпека України, преса, радіо, телебачення, національна свідомість, свобода слова, журналістська відповідальність.

Актуальність теми дослідження. Парадоксально, але за понад двадцять років незалежності України не сформовано український національний інформаційний простір. Чужа, насамперед російськомовна, інформаційна повінь затопила наше суспільство. Владні структури (законодавчі, виконавчі, судові) відкрили зелену вулицю не лише попсовій низькопробній масовій культурі, а й так званому «інтелектуальному антиукраїнізму» (С. Вовканич), наповненому імперською семіотикою, антиукраїнською семантикою й аксіологією, сфальсифікованою історією України, ідеологією імперського «Русского мира».

У нинішньому глобалізаційному світі кожна держава надає фундаментального значення розвитку, утвердженню і повновартісному функціонуванню власного інформаційного простору, який є запорукою національної ідентичності. На жаль, в Україні досі немає державної політики в сфері інформації.

З огляду на те, що ЗМІ виконують бінарну функцію [1, 12] (репродукують і продукують, тобто відображають реальну дійсність і впливають на її творення), триває гостра боротьба за володіння ними і відповідне змістове наповнення інформаційного дискурсу. Адже сучасним світом правлять не так гроші, як інформація, яка сприяє збереженню й примноженню економічних, політичних, ідеологічних і культурологічних капіталів. Це добре розуміють у Москві. Для підвищення ролі Російської Федерації у світі «пріоритетного значення набуває й грамотне використання механізмів «м'якої сили»: зміцнення позицій російської мови, активне просування позитивного іміджу Росії за кордоном, вміння органічно влитися в глобальні інформаційні потоки» [2], – наголосив В. Путін під час зустрічі з керівництвом МЗС Росії.

Українські журналістикознавці усвідомлюють суть глобальних інформаційних процесів і

можливі як позитивні, так і негативні наслідки для національної безпеки України. Трактуювання терміна «інформаційний простір» дали Володимир Здоровега [3, 15], Віталій Карпенко [4, 62], Іван Крупський [5, 189], Майя Нагорняк [6, 55], Борис Потятиник [7, 23], Анатолій Чічановський і Олександр Старіш [8, 164, 165] та ін.

Мета дослідження – розкрити суть українського національного інформаційного простору та засади його формування.

Об'єкт дослідження – гуманітарний простір України в контексті її національної безпеки й глобалізаційних процесів.

Предмет дослідження – тематика, змістова наповненість газетних публікацій, теле- і радіопередач.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети використано такі методи: огляд наукової літератури, в якій мовиться про інформаційний простір; порівняльно-тематичний аналіз функціонування ЗМІ; культурно-історичний – для осмислення ролі преси, радіо і телебачення в процесі формування державницького мислення й національного світогляду в українців; використано також описовий, системний методи та метод узагальнення.

Виклад теми. Після довготривалого, цілеспрямованого, агресивного зросійщення, а також колонізації, мадяризації, румунізації і навіть чехізації відродження та утвердження української України неможливе без створення національного інформаційного простору – потужного чинника впливу на формування соборних державозміцнюючих, морально-духовних, національних ідеалів і загальнолюдських цінностей. У свій час Євген Маланюк наголошував, що ідеали надихають людей на вчинки, творені над особистісною, персональною вірою... Вірою в те, що завжди зберігаються в грубо-матеріальному світі орієнтири, незрівнянно вищі від влас-

ного дорогоцінного – свобода особистості вища, свобода соціальна вища, але свобода національна незмірно вища [9]. «У сьогочасній розтлінній, розділеній та егоїстично розщепленій Україні бракує передусім такої віри (не інвестицій, не енергоносіїв, не харизматичних вождів. А без неї (віри – В. Л.) Україні не зберегтися – чудес не буває, цинізм є духовним і політичним імпотентом, нічого гідного він народити не може» [9], – влучно зазначає публіцист Ігор Сюдюков.

Усвідомлення цієї проблеми кожним українським журналістом є важливим чинником переосмислення, уточнення принципів і функцій діяльності ЗМІ в сучасних умовах відсутності спільної (соборної) національно-державної ідеології, єдиного критерію для оцінки того чи іншого історичного й політичного факту, явища, діяльності тих чи інших визначних мужів в Україні та інших країнах у контексті ставлення до визвольної справи України, національної ідеї державотворення. Адже об'єктивність, незаангажованість, плюралізм у журналістиці аж ніяк не є синонімами всеїдності, безпринципності, українофобії, космополітизму, популяризації «естетики зла», пропаганди імперської, антиукраїнської ідеології «Русского мира», захисниками яких є войовничі українофоби, приміром, патріарх Кирил, професор Кудрявцева, журналісти Бузина, Долганов, Чаленко, україноненависники Кивалов, Колесниченко, Костусєв... Дуже прикро, що в інформаційному просторі України вільно тиражують антиукраїнські ідеї різних «КаКі», справжнім задумом яких – зробити українську мову необов'язковою і, як наслідок, непотрібною, що може призвести до її зникнення і заміни російською.

Олександр Потєбня, а пізніше Василь Стус наголошували, що між денаціоналізацією і суспільною деморалізацією глибокий зв'язок. Антиукраїнська агресивна політика таких російських діячів, як Жириновський, Затулін, яскраво виражена, але вони (чи їм подібні) фривольно розкошують на телевізійних каналах та інших ЗМІ в Україні. Мабуть, важко не погодитися з президентом Європейської Асоціації Українців та головою Громадського комітету національної безпеки України Олексієм Толкачовим, що чимало журналістів «вже не акули пера, а шакали, які можуть накинутися на будь-яке падло, аби видати сенсацію» [10].

Журналістика як розумний комунікатор зобов'язана активно допомагати реконструювати гуманітарний, культурний простори України. Цю принципову думку головний редактор газети «День» Лариса Івшина висловила під час бесіди з головним редактором «Журналіста України» Вірою Черемних, бо нині «велике переви-

робицтво інформації, і на несформовані характери, смаки, принципи валиться купа третьорядного, під яким тане найнеобхідніше» [11, 7]. «Через інтернет на нас звалилася купа інформаційного сміття» [11, 7], – додає Віра Черемних. «Тому, *по-перше*, треба визначитися з тим, чого саме ми хочемо. *По-друге* – шукати «лоцію». Взагалі, чим би журналіст не займався, знання про свою країну, її історію, суспільство – санітарна норма, – наголошує Лариса Івшина. – Паралельні мають бути два потоки: краєзнавство й історія – сучасний світ. Словом – ідентичність і модернізація» [11, 7]. «Ми, журналісти, відповідальні за збереження історичної пам'яті» [11, 8], – зазначає Віра Черемних.

Термін «історична пам'ять» вбирає в себе всі сфери довготривалої руської = української життєдіяльності – від 852 р. («В літо 852 начашася прозивати Руськая земля», – записав Нестор Літописець у «Повісті минулих літ») – до наших днів: економіку, культуру, мову, літературу, мистецтво, релігію, військову справу тощо, які за московсько-царських і московсько-комуністичних режимів тотально сфальсифіковані. Відкинувши, заборонивши правдиву «схему руської історії» М. Грушевського, за істину взяли «Историю государства Российского» М. Карамзіна, на яку й нині спираються батько і син Толочки в «новому слові» про українсько-російські відносини, а також деякі інші кривотлумачники історії України.

Доктор історичних наук, професор Луганського національного університету ім. Т. Шевченка Ольга Борисова науково обґрунтовано пояснює: так сталося тому, що «СРСР був однією з форм російської державності, а вивищувати російську державність завжди можна було (і є!) тільки за рахунок приниження державності української. І це не було змінено в незалежній Україні... Якби у нас була національна історіографія як така, то жоден міністр освіти не зміг би диктувати історикам як їм треба працювати, що писати та казати дітям» [12], – наголошує Ольга Борисова.

Безперечно, журналісти не історіографи, але їхня місія не лише безсторонньо інформувати про сучасні події, коли «насправді триває велике полювання на Україну на всіх фронтах, насамперед на її Конституцію» [13], а й своїми глибоко осмисленими, аналітичними публікаціями, художньо-публіцистичними теле- і радіопередачами допомагати українцям гартувати національно-громадянський дух, зміцнювати віру і впевненість, що тільки цілеспрямованою працею, активною життєвою позицією можна створити соборну, багату, правову українську Україну. Читачі, глядачі, слухачі мають знати правду, що «боротьба за «Київську спадщину» в

українській історіографії є головним фронтом боротьби за українську державність. Адже без Києва й України як терену місії «Скіфія» апостола Андрія Первозванного ніякої Російської імперії як такої, «справжнього Риму як Єдиного втілення Спасіння», бути не може апріорі» [12].

Є чимало важливих, гарячих тем для журналістських розслідувань як минулих, так і сучасних аспектів героїчно-трагічної історії України. Зовнішні та внутрішні асимілятори настирливо нав'язують тезу про природність українсько-російської двомовності, мовляв, так добровільно історично склалося. Це – цинічне лукавство! Не природно склалося, а насильно склали, ламаючи, руйнуючи українську національну ментальність. Про це уже написано сотні наукових праць.

Однак новітні зросійщувачі (передусім регіонали й комуністи) надалі зловісно торохкотять, що в окремих регіонах «завжди» панувала російська мова. При цьому, як наголошує політолог Олександр Палій, тривалість цього «завжди», зазвичай, становить 50–70 років. Для людей, які не мають історичної пам'яті, «завжди» може бути ще коротшим. Але статистичні дані вперта річ. У 1932 р. у Донбасі із 2239 загальноосвітніх шкіл 1769 були з українською мовою викладання, що становило 79 % шкіл, а 207 працювали російською або російською та українською мовами. А вже за станом на 1989 р. із 1217 шкіл Донеччини з українською мовою навчання залишалося тільки 105, або 8,7 %, та й то дрібних сільських шкіл, тобто в області відсоток учнів, які навчалися українською, наближався до нуля [14].

Повільний процес збільшення кількості шкіл з українською мовою викладання на сході й півдні України зухвало зупинили партійці-регіонали та їхні поплічники-комуністи. Під гаслами Міністра освіти і науки, молоді та спорту Д. Табачника про оптимізацію (насправді – уніфікацію в російсько-імперському дусі) навчального процесу суттєво скорочено кількість українськомовних шкіл у Донецькій, Луганській та інших областях. Безцеремонна, зловісна оптимізація = уніфікація освіти призвела до того, що нині в деяких регіонах запит на українськомовне навчання багатократно перевищує пропонування владних структур. Наприклад, у Сімферополі в українську гімназію на 90 місць щороку претендує кількості учнів. Батьки просять посадити їхніх дітей «збоку на стільчику». Хто не витримує конкурсу, змушений навчатися в російській школі, бо українськомовних не відкривають. Однак ні ця проблема, ні інші антиукраїнські «новації» в освіті та науці Д. Табачника не стали предметом глибокого журналістського розслідування й

принципового обговорення з громадськістю, наприклад, у газетах «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Сільські вісті», телеканалах «Перший національний», «Інтер», «1+1», «Ера», «ICTV» та інших ЗМІ.

«Багатовекторною правдою» без національного підґрунтя, яку нав'язують промосковські ЗМІ в Україні, маніпулюють свідомістю українців, насамперед, дітей, підлітків, юнацтва з однією метою – зробити з них покручів, котрі зневажають власну країну та її шляхи до свободи, прислужують чужинцям. «Правильний» герой для таких, як Табачник і Колесниченко, – лише той герой, якого затвердив Кремль, уважає Олександр Палій. А той, хто захищає український народ – апріорі «фашист», «нацист», «расист», «ксенофоб», бо він має великий «гріх» – любов до України.

Прикро, що також не став приводом для серйозних роздумів та оцінок у журналістському середовищі наказ Д. Табачника про проведення Всеукраїнського конкурсу з російської мови «Лукомор'є» серед учнів 2–11 класів. Цей неоімперський політичний проект базується на ідеології «Русского мира» щодо реінтеграції України. До речі, Міносвіти вже запланувало проведення цього року Всеукраїнської олімпіади з російської мови та літератури, наголосивши особливий статус російської мови і свою відданість радянським традиціям. Додатковий Всеукраїнський конкурс з російської мови «Лукомор'є» відповідає політиці Москви, яка витрачає великі кошти на збереження та розвиток російського соціокультурного простору на пострадянському просторі. Отже, зміцнення позицій російської мови виходить за межі суто гуманітарної проблеми й має широкий соціально-економічний і політичний контекст, який спрямований також на зросійщення українських дітей, підлітків, юнацтва. Адже жодних ініціатив, спрямованих на підтримку та утвердження української мови з боку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, немає. Навпаки, Д. Табачник 25 жовтня 2010 р. підписав наказ, яким фактично позбавив державної підтримки міжнародний конкурс знавців української мови імені Петра Яцика.

Триває неприховане передавання владою гуманітарної політики України в руки Росії, поглиблюється зачистка інформаційного простору від українського національно-інтелектуального продукту. За даними Книжкової палати України, нині (після 20-ти років незалежності) лише 10 % журналів і тільки 30,1 % річного тиражу газет виходить українською мовою. За оцінкою Асоціації книговидавців і книготорговців, книжки українською мовою займають в Україні лише 13 % ринку. Уже 17

років Україна продукує одну книжку в рік на душу населення, а це найнижчий показник в Європі, деградаційним порогом вважають 2–2,5 книжки. У 2011 р. середньостатистичний німець придбав книжок на 150 доларів, поляк – на 45, росіянин – на 22, а українець – на 2,5 долара. Урядові інституції фактично зупиняють доступ середньостатистичного українця до сфери знань і культури. Позаторік 60 % накладу так званої загальнодоступної книжки становив 500 примірників. У той час середній наклад російської книжки – 8 тис. примірників. Із запровадженням ПДВ на вітчизняну книжку її ціна зростає, і можливості покупця придбати книжку ще зменшаться. Уведення ПДВ і податку на прибуток автоматично працює на російськомовну книжку. Уряд в Україні готує місце для ще більшої експансії російського книговидавничого бізнесу на нашому ринку. Яскравим свідченням є урядовий проект Закону «Про видавничу справу», який внесено до Верховної Ради. Він скасовує норми чинного законодавства, за яким держава зобов'язана сприяти перекладу іноземної художньої та наукової літератури українською мовою. Мабуть, так Партія регіонів разом із комуністами готується відзначити 150-річчя Валуєвського циркуляру (1863) та 137-річчя Емського указу (1876), який не лише не допускав ввезення українських книжок із-за кордону, а й забороняв будь-які переклади українською мовою, тим паче наукових і освітніх текстів. Спеціальним циркуляром Головного управління в справах друку 1895 р. було заборонено друкувати будь-які книжки українською мовою для дитячого читання.

На щастя, цензурних указів в Україні немає, але, виконуючи настанови Кремля, слухняні лакеї роблять усе, аби молоде покоління, яким формувати майбутнє України, денационалізувалося у сповитку. Цю зловісну мету допомагають здійснювати також ЗМІ. Наприклад, у Чернігові, де 89 % населення вважає рідною українську мову, 14 із 15 ефірних радіостанцій ведуть трансляцію російською і трохи англійською мовами. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення часто байдуже ставиться до порушників програмних концепцій мовлення, особливо в частині дотримання заявлених мовних пропорцій.

Можна по-різному пояснювати, чому за шість днів (5–11 лют. 2013 р.) було припинено мовлення Національного радіо через УКХ- та FM-передатчі: «Промінь», «Культура» і «Перший» канал. Насамперед називають брак потрібної кількості коштів для оплати Концерну радіомовлення, радіозв'язку і телебачення (КРРТ), бо державне радіо почали фінансувати за залишковим принципом. У зіставленні з минулим роком – у чотири рази менше виділено коштів. Так, з фінансуван-

ням проблема. Але ця проблема, як і деякі інші в гуманітарній сфері, породжена не лише злочинним розкраданням народного багатства і корупцією, а передусім зоологічною зневагою всього українського, у тому числі й Українського радіо, яке по суті поки що (!) єдине за національним духом серед всеукраїнських електронних ЗМІ. З регіональних – називаємо Львівський радіоінформаційний центр «Незалежність».

Теперішні Президент, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр, як і попередні очільники верхніх ешалонів влади, не звертають уваги на тисячі прохань громадян України не знищувати українське проводове радіо. Газети друкували також мої відкриті листи першим можновладцям держави (з 1997 до 2011 рр.) з обґрунтованим закликом не руйнувати мережі проводового радіомовлення, але аморальну лавину не вдалося зупинити. З 19 млн радіоточок, які несли українське слово до людей у 1990–1991 рр., дотепер збереглося лише понад півтора мільйона. Нагадаю: коли В. Янукович прагнув будь-що заволодіти керівною булавою, то на кожному бігборді підкреслював – «Ваша думка важлива», «Почую кожного», «Вашу думку враховано» і «Проблему буде вирішено». Жодної української проблеми не вирішено. Знищення українського, саме українського, радіо триває. «У позаминулому (2011) році фактично зруйнували державне іномовлення (Всесвітня служба радіомовлення України вела передачі українською, англійською, німецькою та румунською мовами майже 32 години на добу – В. Л.). Потім закрили середньохвильові і довгохвильові передавачі внутрішнього мовлення, – наголошує колишній керівник НРКУ, секретар НСЖУ Віктор Набруско. – Я багато писав, зокрема у «Дні», про те, що ми втратили інформаційний суверенітет через відсутність державної політики у сфері інформації. Прикладом є грудневе (2012) рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, коли державне радіо програє конкурс мовникам, що видають в ефір шансон... Сьогодні державне мовлення займає менше як 5 % у частотному балансі. Це загострює перспективи суспільного мовлення» [15]. Відновлення ефірного мовлення «Першого» каналу Українського радіо, радіо «Промінь» та «Культура» Національної радіокомпанії України нагадає реанімаційні заходи. Системні проблеми традиційних мовників залишаються невирішеними. Тим часом наполегливо нав'язуються думки, що, роздержавивши (приватизувавши) всі ЗМІ, проблеми буде вирішено і все в інформаційному просторі налагодиться.

Погоджуюся з думкою філософа і публіциста Ігоря Лосева, що розгром державних ЗМІ в дер-

жаві з незавершеним націєтворенням, яка ще не сформувалася, принесе безліч бід. Хоч як би нині було, державні ЗМІ змушені тією чи іншою мірою працювати на Українську державу (у цьому сенсі добрий вигляд мають перший канал Українського радіо, радіо «Промінь», радіоканал духовного відродження «Культура»). Принаймні вони не можуть виступити проти України, що часто відбувається у приватних медіаструктурах. У регіонах південного сходу лише державні ЗМІ виступають хоч якось інформаційним орієнтиром для лояльних громадян, яких «вільні» медіа часто-густо переконують у тому, що жодної України не було, немає і бути не повинно. Коли таких приватних інформаційних ресурсів у тому або іншому регіоні стає багато, територія перетворюється на своєрідне інформаційне гетто, куди альтернативна правдива українська думка практично не має шансів пробитися. Ігор Лосєв характеризує ситуацію у своєму рідному Криму: «Якщо там провести роздержавлення декількох адекватних телекомпаній, газет і радіостанцій, залишаться лише антидержавні, що розділяються на патологічно антиукраїнські, жорстко антиукраїнські і м'яко антиукраїнські... Україна стала периферією російського медіаринку. А державні ЗМІ мають бути від ринку хоча б відносно незалежними. Не повинні вони, як це нині відбувається на «Першому» національному телеканалі, виховувати примітивні смаки, дебілізувати людей у гонитві за рейтингами. Врешті-решт, канали з мордобоем і непристойністю матимуть гарантований рейтинг, але чи потрібно це суспільству як здоровому організму?» [16].

Сумно, але суспільний організм в Україні заражений бацилами антиукраїнізму. Усвідомлення журналістами небезпечної антинаціональної ситуації в Україні є надійною передумовою професійно-інтелектуального очищення від чужих і своїх вірусів, які також розвиваються в клітинах егоїзму, заздрості, отаманщини, хворобливого індивідуалізму. Ці риси є однією з головних причин на шляху до збереження та безперервної розбудови Української держави. Їх радо плекали всі окупаційні режими та й нині педалюють «добрі люди» різних мастей. У сучасних умовах інформаційно-економічної боротьби за українську Україну, як державу, дуже важливо осмислити й оцінити тонкощі нинішньої психологічної війни за серця і розум українців.

Висновки. Отже, у контексті історичних та нинішніх зовнішніх і внутрішніх суспільно-політичних реалій український національний інформаційний простір, на нашу думку, – це сукупність, система засобів виробництва і роз-

повсюдження інформаційної, історичної, соціально-економічної, правової, художньо-мистецької, естетичної продукції, творці якої сповідують україноцентризм, що складається з національної свідомості, державницького мислення, глибокої моральності й духовності, патріотизму і громадянської мужності, необхідності розглядати всі важливі події в Україні та світі крізь призму національних інтересів України, загальнолюдських ідеалів і давати обґрунтовану, безкомпромісну відсіч чужоземній агресивній інформаційній експансії. Ці національно-духовні засади формування національного інформаційного простору в Україні визначають мету, зміст і характер функціонування ЗМІ, методи та форми подання високоякісних, конкурентоспроможних журналістських матеріалів відповідно до чинного законодавства України, міжнародних правових норм, принципів і функцій діяльності засобів масової комунікації.

1. Чічановський А. Політика. Преса. Влада / А. Чічановський, В. Шкляр. – К., М., 1993. – 68 с.

2. Путін хоче «м'якою силою» зміцнювати позиції Росії в світі // День. – 2013. – 12 лют.

3. Здоровега В. Українська періодика у сучасному національному інформаційному просторі // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 1995. – С. 11–18.

4. Карпенко В. Антиукраїнські тенденції в Українській державі / В. Карпенко. – К., 2001. – 112 с.

5. Крупський І. Безпекові імперативи інформаційного простору України // Телевізійна й радіожурналістика. – Львів. – Вип. 7. – С. 189–198.

6. Нагорняк М. В. Проблеми формування інформаційного простору України / М. В. Нагорняк // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 5. – С. 54–59.

7. Потятиник Б. Чи є інформаційний простір України національним // Генеза-експерт. – 1996. – № 2. – С. 21–24.

8. Чічановський А. А. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем : підручник / А. А. Чічановський, О. Г. Старіш. – К. : Грамота, 2010. – 568 с.

9. Сюдюков І. Спогади про двох звитязців // День. – 2013. – 25–26 січ.

10. Черевко А. Самоповага проти гостинності // День. – 2013. – 30 січ.

11. Черемних В. Лариса Івшина: Давайте разом зі спілкою розбудимо апетит до самоосвіти // Журналіст України. – 2013. – С. 4–8.

12. Борисова О. Моя цеглина у підмурівок істини української історії, або Проти «бур'янів» в українській історіографії // Слово Просвіти. – 2013. – 7–13 лют.

13. Матіос М. Полювання на Україну // Слово Просвіти. – 2013. – 31 січ. – 6 лют.

14. Палій О. Бомба під державу // День. – 2012. – 7 черв.

15. Скуба В. Державне радіо заговорило // День. – 2013. – 12 лют.

16. Лосєв І. Тому що ... державний // День. – 2013. – 15–16 лют.

Подано до редакції 17. 09. 2013 р.

Lizanchuk Vasyl. The principles of functioning of national informational space of Ukraine.

The author has considered the problem of formation of the Ukrainian national information space as an important component of national security of Ukraine. It is given a definition of the Ukrainian national information space.

Keywords: information space, national security of Ukraine, press, radio, television, national consciousness, freedom of speech and journalistic responsibility.

Лизанчук В. В. Основы функционирования национального информационного пространства в Украине.

Рассмотрены проблемы формирования украинского национального информационного пространства – важной составляющей национальной безопасности Украины. Дано определение украинского национального информационного пространства.

Ключевые слова: информационное пространство, национальная безопасность Украины, пресса, радио, телевидение, национальное сознание, свобода слова, журналистская ответственность.